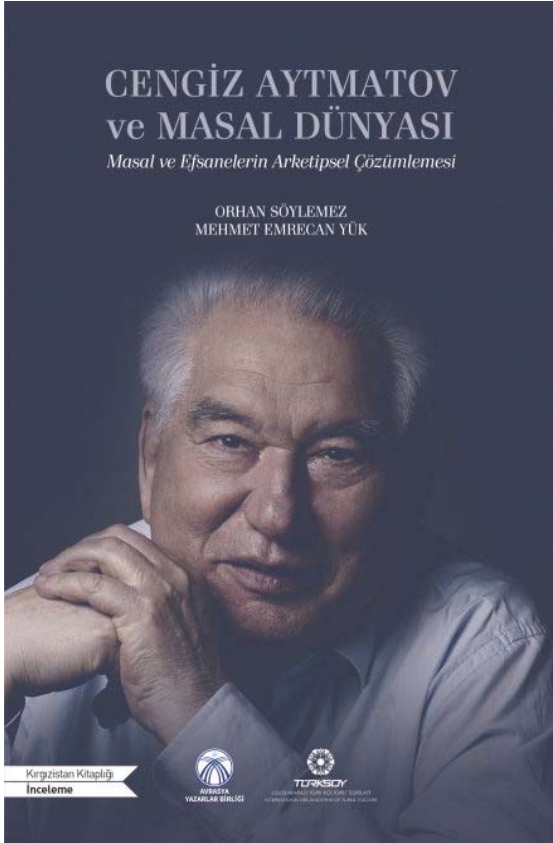

Cengiz Aytmatov ve Masal Dünyası – Masal ve Efsanelerin Arketipsel Çözümlemesi*

Rugeş DEMİR**

“Her yazar bir milletin çocuğudur ve o milletin hayatını anlatmak ve kendi milli gelenek ve törelerini kaynak olarak zenginleştirmek zorundadır.” Cengiz Aytmatov

Orhan Söylemez ve Mehmet Emrehan Yuk tarafından kaleme alınan “Cengiz Aytmatov ve Masal Dünyası – Masal ve Efsanelerin Arketipsel Çözümlemesi” adlı çalışmada Aytmatov’un sekiz anlatısı Türkçeye aktarılmış ve bu anlatılar Carl Gustav Jung’un “Analitik psikoloji” ve Joseph Campbell’ın “Monomit” kuramlarıyla çözümlenmiştir. Eserde yer alan sekiz anlatmanın beşi, Aytmatov henüz hayattayken romanlarının içinde kullanıldığı belirtilmiştir. Çalışmada yer alan üç anlatı ise ilk defa bu çalışmayla gün yüzüne çıkarılmıştır.

Eser, “Cengiz Aytmatov’un Masal ve Efsane Dünyası”, “Kuramsal Bilgiler” ve “Anlatı Özetleri ve Çözümlemeler” olmak üzere üç ana bölümden oluşmaktadır. Eserde ayrıca Takdim, Sunuş ve Önsöz bölümleri yer almaktadır. Eserin “Takdim” bölümünü Kırgız Cumhuriyeti Ankara Büyükelçisi Kubanıçbek Ömüraliyev; “Sunuş” bölümünü TÜRKSOY Uluslararası Teşkilatı Genel Sekreteri ve aynı zamanda Kırgız Halk Yazarı olan Sultan Raev; Önsöz bölümünü ise Prof. Dr. Orhan Söylemez kaleme almıştır.

Eserin, *Cengiz Aytmatov’un Masal ve Efsane Dünyası* adlı birinci bölümü “Masal gibi bir ömür yaşadı desek bilmem ne kadar doğru olur” cümlesiyle başlar. Bu bölümde Cengiz Aytmatov’un genel olarak çocukluğu ve gençliği hakkında önemli bilgilere yer verilmiş ve

* Geliş Tarihi: 19.12.2022 / Kabul Tarihi: 27.03.2023

** Kastamonu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı ABD, Doktora Öğrencisi, demirruş@gmail.com, ORCID: 0000-0003-3262-1867.

hayatının eserlerine nasıl yansıdığı açıklanmıştır. Aytmatov’un hayatı ile ilgili kesitler “Masalsı bir başlangıç”, “Masaldan kâbusa”, “Biz babasız büyüdük”, Türküler diyarı, “Kahrolası kara kâğıtlar!”, “Savaştan sonraki savaş”, “Eline kalem almak, ateşten gömlek giymek gibi”, “Kurtarıcı Manas, kahraman Manas”, “Tren ve tren yolculuğu, bulutlar: Sınır tanımayan gezginler” ve “Aytmatov ve tren” gibi vurgularla yapılmış ve bu vurgular üzerinden hayatı anlamlandırılmıştır.

Eserin *Kuramsal Bilgiler* adlı ikinci bölümü kendi içinde beş ana bölüme ayrılmıştır. Bu başlıklar şunlardır: “Masal”, “Efsane”, “Edebiyat ve Psikoloji”, “Carl Gustav Jung ve Analitik Psikoloji Kuramı” ve “Joseph Campbell ve Kahramanın Sonsuz Yolculuğu.”

Yazarlar *Efsane* bölümünde efsane türünün kavramsal çerçevesini çizmiş ve konuyla ilgili pek çok yerli araştırmalar örnek verilmiştir. *Masal* bölümünde de masal türünün kavramsal çerçevesi çizilmiş ve bu tür üzerine yapılan yerli yabancı pek çok araştırma hakkında bilgi verilmiştir. *Edebiyat ve Psikoloji* adlı başlıkta da edebiyatın psikoloji bilimi ile olan ilişkisi incelenmiştir. Psikoloji ve edebiyat her ne kadar farklı disiplinler olsa da iki bilimin ortak noktası ‘ruh’ olduğu kabul görmüştür. Eserde yazarlar, bu görüşün yanlış olmadığını fakat bu tanımın eksik olduğunu belirtmiştir. Çalışmada edebiyat ve psikolojinin kaostan kozmosa doğru gelişen olayların insanlara yansımından başka bir şey olmadığı başka bir deyişle sosyal disiplinlerin kaynağının tarih bilimi olduğu vurgulanmıştır. Ruh ise bu temelin alt başlıklarından biri olabileceği ileri sürülmüştür. Ayrıca bu bölüm altında edebiyatın, insanlığın geçmiş deneyim, tecrübe ve ruh hallerini yansıtarak kendisinden sonra gelen nesillere ışık tutarak aydınlatıcı bir görev üstlendiği, halk anlatılarında yoğun bir şekilde metaforların kullanıldığı ve edebiyatın da bunları anlamlandırma misyonunu üstlendiği aktarılmıştır. Bu açıdan bakıldığında anlatılarda yer alan bu metaforların veya sembollerin arka planları, psikoloji biliminden yararlanılarak ortaya çıkarılmaktadır. Eserde edebiyat ürünlerindeki psikolojik unsurlarının incelenmesi Sigmund Freud ile başladığı anlatılmış ve Freud ile Jung’un görüşleri karşılaştırılmıştır.

Eserin ikinci bölümünde yer alan *Carl Gustav Jung ve “Analitik Psikoloji” Kuramı* adlı alt başlık altında ise Jung’un hayatı, psikolojisi, Freud ile ilişkisi ve bilim dünyasına kazandırdığı analitik psikoloji kuramı hakkında bilgilere yer verilmiştir. Jung psikoloji alanındaki görüşleri ile Freud’un dikkatini çekmeyi başarmış ve kendinden sonra gelenleri de büyük ölçüde etkilemiştir. Burada Jung ile ilgili üzerinde durulması gereken konu, analitik psikoloji kuramıdır. Bu kuram “Jung’un 1913 yılındaki psikanalitik muhitten ayrılmasından önce Freud ile farklılıkların oluşmaya başlamasıyla birlikte ortaya çıkan ve Freud’un sığ yaklaşımına karşı daha genel ve bilimsel bir tanımlama yoluna giden Jung’a ait kuramsal bir görüştür”. (s.31). Eserde analitik psikoloji başlığı altında on iki alt başlık incelenmiştir. Bu başlıklar şunlardır: “Arketip”, “Benlik”, “Ego”, “Persona”, “Gölge”, “Bastırma”, “Şişme”, “Cinsellik ve cinsiyet”, “Anima ve animus arketipleri”, “Anne arketipi”, “Yüce birey arketipi” ve “Diğer arketipler”. Eserde bu başlıkların kısaca içeriklerine değinilmiştir.

Eserin beşinci alt başlığı olan *Joseph Campbell ve Kahramanın Sonsuz Yolculuğu* bölümünde Joseph Campbell'in hayatı hakkında bilgilere yer verilmiş ve Campbell'in ortaya koyduğu “Monomit Kuramı” açıklanmıştır. Campbell'in bu kuramı *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu* adlı eserinde tanıttığı belirtilmiştir. Bu kurama göre dünyanın farklı coğrafyalarında bulunan anlatılar, ortak bir evreden geçmekte ve anlatılar birbirine benzemektedir. Campbell bu düşüncelere sahip olmasında Jung'un görüşlerinin büyük etkisi olmuştur. Çünkü Campbell, Jung'un geçiş ayinleri hakkındaki önermelerinden etkilenmiştir. Jung'a göre bireyin çocukluk ve ergenlik dönemlerine ait arketipler, dünyanın her yerinde karşılaşılan kahramanlık mitlerinde sembolize edilirler. Bu mitlerde kahramanın evini nasıl terk ettiği, nasıl denemelerden geçtiği ve sonunda bir canavarı nasıl yendiği anlatılır. Dolayısıyla kahramanın anlatı içerisindeki mücadelesi önem taşımıştır. Bu noktadan hareketle Campbell, bu araştırmalar üzerinden başka bir deyişle Jung'un bahsettiği geçiş ayinlerinden hareketle “Monomit Kuramı”nı tanıtır. Kuram, “yola çıkış”, “erginlenme” ve “dönüş” olmak üzere üç ana başlıktan oluşmuştur.

Kahraman ‘yola çıkış’ bölümünde içsel bir yolculuğa çıkarak maceraya atılır. Kahraman ‘erginlenme’ bölümünde olumsuz arketiplere karşı mücadele verir ve imtihanları geçmeye çalışır. ‘Dönüş’ bölümünde ise kahraman, uhrevi hayattaki kazanımlarıyla tekrar dünyevi hayata dönmeye çalışır. Başka bir deyişle kahraman, hayali hayattan gerçek hayata ulaşır. Campbell, bu maceranın fiziksel olmadığını tam aksine içe doğru gerçekleşen psikolojik bir yolculuk olduğunu ifade etmiştir.

Eserin üçüncü bölümü *Anlatı Özetleri ve Çözümlemeler* adını taşımaktadır. Bu bölümde on anlatının özetine yer verilmiş ardından bu anlatılar Carl Gustav Jung'un “Analitik psikoloji” kuramına ve Joseph Campbell'in “Monomit” kuramına göre tahlil edilmiştir. İncelemeye alınan anlatıların dördü masal, dördü efsanedir. Eserde incelemeye tabi tutulan masallar şunlardır: “Üç Zavallı Kardeş”, “Çıpalak Parmak Çocuk”, “Altı Adam ve Yedincisi” ve “Çantalı Maymun”. Eserde yer alan efsaneler ise şu şekildedir: “Maral Ana”, “Karagül”, “Mankurt” ve “Akbara.” Bu anlatılarda pek çok metafor ve arketip tespit edilmiş ve bunlar detaylı bir şekilde incelenmiştir. Anlatıların kısaca içerikleri şu şekildedir:

Üç Zavallı Kardeş masalı, üvey nineleri tarafından istenmeyen üç zavallı kızı konu edinmektedir. Bu bölüm “Arketip, Sembol ve Metafor Ambarı” şeklinde özetlenmiştir. Masalda yaşlı ve zayıf bir karakter olan dedenin, kendisine emanet edilen üç kız torununu, üvey nineye karşı korumayı anlatılır. Masalın ilerleyen bölümlerinde dede, üç kızı ormana terk etmek zorunda kalır. Ormanda kızların yardımına bir maymun yetişir. Aytmatov, bu masalda insanın en zor durumlarında bile karşısına iyi kişilerin çıkabileceğinin mesajını vermek ister.

Çıpalak Parmak Çocuk masalı Çıpalak adında bir çocuğun maceralarını konu edinmektedir. Yazarlar bu bölümü “Kurt Kalmak ya da Köpekleşmek: Çocuğa Nasihat” şeklinde isimlendirmiştir. Masalda Çıpalak çocuk, büyüklerin uyarılarına kulak asmaz ve sürekli bir macera peşinde koşar. Masalın ana teması nasihattir. Aynı zamanda masalda,

bastırılan ya da bastırıldığı düşünülen ontolojik kavramların tekrardan gün yüzü gördüğü ve bastırılan şeyler ile yüzleşmek gerektiği sembolize edilmektedir.

Altı Adam ve Yedincisi masalı 1917 yılının Çarlık Rusya'sında yaşanan Ekim Devrimi sonrası Sovyetler Birliği'nin kuruluşunu konu edinmektedir. Bu bölüm “İhanetin Bedeli” şeklinde isimlendirilmiştir. Bu anlatı temelde bir Gürcü efsanesi olduğu vurgulanmıştır. Anlatıda temel konu; ihanet ve ihanetin bedelinin ödenmesidir. Masalın kahramanı olan Guram Cohadze, anlatıda Kızıl Ordu'ya karşı direnmektedir.

Çantalı Maymun masalı ise okula giden Gabi isimindeki bir kız çocuğunun yaşadığı maceraları konu edinmektedir. Bu bölüm de “Başkalaşan İnsan Özüne Döndüren Milli Kahraman/lar: Manas ve Arkadaşları” şeklinde isimlendirilmiştir. Masalda Gabi, yaşlı bir kadın tarafından maymuna dönüştürülür. Avcılar tarafından ormanda yakalanan Gabi, satılmak üzere Moskova'ya götürülür. Moskova'da bulunan bir hayvanat bahçesine hapsedilen Gabi, hayvanat bahçesini ziyarete gelen iyi bir aileyle tanışır ve onların yardımıyla kurtulmaya çalışır. Gabi, masalın sonunda Kırgızların manevi atası olan Manas'tan yardım ister. Manas ve arkadaşları kıza yardım ederler ve onu ailesine kavuştururlar.

Maral Ana efsanesi geçmiş zamanda Yenisey Nehri dolaylarında yaşayan halkların birbirleri ile olan mücadelelerini konu alır. Bu bölüm “Suyun Karalara Hükmettiği Zamanlar” şeklinde isimlendirilmiştir. Efsanede düşmanların saldırısına uğrayan Kırgızlar, iki çocuk dışında tüm insanlarını kaybeder. Efsanenin sonunda iki çocuk, dişi bir maral tarafından kurtarılır ve Isık-Göl civarına bırakılır.

Karagül efsanesi avcılığı babasından öğrenen Karagül isminde genç bir oğlanın bir süre sonra babasından daha iyi bir avcı haline gelmesini ve çeşitli trajik olaylar yaşamasını konu edinmektedir. Bölüm, “Kuz Başındaki Avcının Feryadı” şeklinde isimlendirilmiştir. Karagül, efsanede kutsal bir hayvan olan geyiği öldürür. Ala Geyik, kahramana beddua eder ve Karagül, tabuyu çiğnediğinden ataları tarafından cezalandırılır. Bu anlatı, Aytmatov'un daha önceki yayınlarında yer almıştır. Eserde Karagül isimindeki kahramanın yaşadığı olaylar Jung'un gölge arketipini temsil etmiş ve bir metafor olarak ontolojik yok oluşu sembolize etmiştir.

Mankurt efsanesi, anlatının kahramanı Colaman'ın mankurtlaştırılarak özlük değerlerinden koparılmasını başka bir deyişle ontolojik yok oluşunu konu edinmektedir. Bu bölüm “Aslımı Yitiren İnsanın Dramı” şeklinde isimlendirilmiştir. *Mankurt* efsanesi, Aytmatov'un *Gün Olur Asra Bedel* romanında da yer almıştır. Romanda bu konu, Nayman Ana isimindeki karakterin mankurtlaştırılan oğluya karşılaşması ve oğlu tarafından okla öldürülmesi şeklinde ortaya çıkmaktadır.

Akbara efsanesi ise Balkaş Gölü etrafında yaşayan İyi Han ve Kötü Han arasındaki mücadeleyi konu edinmektedir. Yazarlar bu bölümü “Aşka Sırtını Dönen Aşığın Düşüşü” şeklinde isimlendirmiştir. Efsanenin iki kahramanı olan İyi Han'ın kızı Akbara ve fakir bir oğlan olan Muhtar arasında aşk gelişir. Kötü Han, bu aşkı fırsat bilerek ortalığı karıştırır ve herkes bu savaştan zarar görür.

Prof. Dr. Orhan Söylemez ve Mehmet Emrecan Yük tarafından kaleme alınan bu çalışma, Cengiz Aytmatov'un yayınlanmayan üç anlatının gün yüzüne çıkarılması ve incelenmesi açısından büyük önem taşımaktadır. Çünkü Cengiz Aytmatov özelde Kırgız, genelde ise dünya edebiyatının zirve şahsiyetlerinden birisi olup eserleri 175 dile çevrilmiştir. Eserde dört masal ve dört efsanenin iki ayrı kurama göre incelenmesi yer almaktadır. Bu bakımdan kitabın okuyuculara farklı açılardan görme imkânı da sağlamaktadır. Bir masal analizi olarak tasarlanmış olan kitap kanaatimizce oldukça çözümleyici bir incelemeye dayanmaktadır.

Kaynakça

Orhan S. ve Yük, M. E. (2022). *Cengiz Aytmatov ve Masal Dünyası – Masal ve Efsanelerin Arketipsel Çözümlemesi*, Ankara: Bengü Yayınları.